

Edyta Nowosielska

<https://orcid.org/0000-0001-9344-3908>

e-mail: enowosielska@aps.edu.pl

Akademia Pedagogiki Specjalnej, Polska

Badania z dziećmi jako wyzwanie etyczne i metodologiczne – doniesienia z własnej praktyki badawczej¹

Research with Children as an Ethical and Methodological Challenge – Reflections From My Own Research Practice

KEYWORDS

children, ethics,
research involving
children, researcher–
child relationship,
reflexivity in research

ABSTRACT

The aim of this paper is to characterize the key challenges in research with early school-age children (grades 1–3), with an emphasis on practical, ethical, and methodological aspects. The research problem is as follows: what methodological and ethical challenges arise in research “with the participation of children”, and how do they affect the collection and interpretation of data? The method applied was a reflective analysis of research practice based on documentation from the author’s own projects (e.g. NCN Miniatura, focus groups), interview protocols, field notes, and pedagogical literature. Drawing on experience from four research projects involving children, the author analyses ethical difficulties encountered by the researcher (informed assent/consent of the child, protection from stress and from disclosure of personal data), methodological challenges (fragile attention span, difficulties with verbalization, and the interpretation of children’s narratives shaped by cultural context), and practical issues (school logistics, 30–45 minute sessions, adapting to group dynamics). The findings

¹ Artykuł powstał w ramach przygotowania koncepcji metodologicznej badań do konkursu „MINIATURA 8”, realizowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (NCN), nr rej. 2024/08/X/HS6/01432.

indicate the need for a paradigm shift in research with children -from viewing them as objects of observation towards recognizing them as active participants in social life. Such an approach requires not only adjusting methodology to the specific nature of working with children, but also exercising particular ethical sensitivity in the researcher–child relationship. It is also necessary to take into account the socio-cultural context, which significantly shapes the authenticity and credibility of the data obtained. Research methods should be flexible and creative, so as to enable.

SŁOWA KLUCZE

dzieci, etyka,
badania z udziałem
dzieci, relacja
badacz–dziecko,
refleksyjność
w badaniach

ABSTRAKT

Celem tekstu jest scharakteryzowanie kluczowych wyzwań w badaniach z dziećmi w młodszym wieku szkolnym (klasy I–III), z naciskiem na aspekty praktyczne, etyczne i metodologiczne. Problem badawczy brzmi: Jakie wyzwania metodologiczne i etyczne pojawiają się w badaniach „z udziałem dzieci” i jak wpływają na zbieranie oraz interpretację danych? Metodą była analiza refleksyjna praktyki badawczej oparta na dokumentacji własnych projektów autorki (np. NCN Miniatura, grupy fokusowe), protokołach wywiadów, notatkach terenowych i literaturze pedagogicznej. Autorka opierając się na doświadczeniach z czterech projektów badawczych z udziałem dzieci, analizuje trudności etyczne, z którymi spotyka się badacz (świadoma zgoda dziecka, ochrona przed stresem i ujawnieniem danych), metodologiczne (kruchość koncentracji, problemy z werbalizacją i interpretacją narracji dziecięcej pod wpływem kontekstu kulturowego) oraz praktyczne (logistyka szkolna, sesje 30–45 min., dostosowanie do dynamiki grupy). Wyniki badań wskazują na potrzebę zmiany paradygmatu w podejściu do badań z udziałem dzieci – od postrzegania ich jako przedmiotów obserwacji ku uznaniu ich za aktywnych uczestników życia społecznego. Takie ujęcie wymaga nie tylko dostosowania metodologii do specyfiki pracy z dziećmi, lecz także szczególnej wrażliwości etycznej w relacji badacz–dziecko. Konieczne jest także uwzględnienie kontekstu społeczno-kulturowego, który w znacznym stopniu wpływa na autentyczność i wiarygodność pozyskiwanych danych. Metody badawcze powinny być elastyczne i kreatywne, by umożliwiać dzieciom swobodne wyrażanie emocji, myśli i doświadczeń oraz ukazywać bogactwo ich perspektyw.

Wstęp

Pomimo rosnącej popularności badań prowadzonych z udziałem dzieci w literaturze przedmiotu wciąż rzadko pojawiają się opracowania, w których autorzy dzieliliby się doświadczeniami i refleksjami z perspektywy praktyków mierzących się z wieloma

trudnościami natury etycznej i metodologicznej (Crane i Broome, 2017, Graham i in., 2025), często niemożliwymi do uwzględnienia na etapie ich planowania. Tematyka ta wciąż pozostaje stosunkowo rzadko podejmowana w literaturze naukowej, co dodatkowo podkreśla potrzebę dzielenia się doświadczeniem praktyków.

Badania z udziałem dzieci osadzone są w interdyscyplinarnym paradygmacie *childhood studies*, dla którego ważne jest założenie o konstruktywnym charakterze dzieciństwa (Hammersley, 2017), gdzie jednostkowe doświadczenia dzieci powinny być traktowane jako pełnoprawne i wartościowe źródło wiedzy naukowej. Warto zwiększyć przestrzeń poświęconą temu paradygmatowi adekwatnie do jego znaczenia w ewolucji refleksji nad głosem dziecka i jego podmiotowością w badaniach naukowych. Głównym postulatem tego nurtu jest uznanie aktywnej roli dzieci jako kompetentnych aktorów społecznych, których indywidualne doświadczenia stanowią cenne i wiarygodne źródło wiedzy naukowej (Mayall, 2013, s. 6).

W literaturze przedmiotu najczęściej porusza się kwestie etyczne i teoretyczne związane z udziałem dzieci w badaniach (Gierczyk, Dobosz 2024), ale wciąż brakuje tekstów, które uwzględniałyby perspektywę badacza. Badania z aktywnym udziałem dzieci lub z ich współudziałem wymagają szczególowej refleksji nad etyką i metodologią działań badawczych (Bunio-Mroczek, 2021, s. 6). Podstawę tych badań stanowi zrozumienie koncepcji dziecka jako aktora społecznego oraz uznanie go za aktywnego uczestnika życia społecznego, wykazującego naturalną ciekawość świata, zdolność do samodzielnego działania i podejmowania decyzji w rozumieniu Konwencji o prawach dziecka ONZ z 1989 roku. To uznanie sprawia, że „dziecko zyskuje przestrzeń do budowania własnej tożsamości oraz ścieżki uczenia się, a słuchanie jego głosu staje się »narzędziem«, które pomaga dorosłym tworzyć środowiska edukacyjne sprzyjające emancypacji i pełnemu wyłonieniu się dziecka oraz jego tożsamości, zarówno społecznej, jak i kulturowej” (Marchão i Henriques, 2018, s. 137). Jako dorośli musimy pamiętać, że dzieci są najlepszymi ekspertami w dziedzinie własnego życia i należy dawać im przestrzeń do dzielenia się refleksjami na temat ich doświadczeń (Evang i Øverlien, 2015; Øverlien i Holt, 2021; Woollett i in., 2024).

Projekty z udziałem uczniów w młodszym wieku szkolnym mają dużą wartość, są nieocenione w dotarciu do ich emocji, przeżyć i sposobów widzenia świata, co umożliwia ukazanie ich autentycznego głosu. Badania prowadzone z ich aktywnym udziałem, gdzie uczą się wyrażania swoich potrzeb i oczekiwań oraz sposobów skutecznego komunikowania się, wpisują się w nurt refleksji wskazany przez Barbarę Smolińską-Theiss (2010, s. 24), akcentującą nową orientację czasoprzestrzenną w badaniach nad dzieciństwem oraz zwrot ku otwartej przestrzeni dziecka. Autorka słusznie pisała, że dziś dziecko nie jest tylko uczestnikiem życia prywatnego, ale stało się obecne w przestrzeni publicznej, co świadczy o poszerzeniu granic dzieciństwa i uznaniu jego podmiotowości. W tym kontekście projekty badawcze prowadzone w duchu

podejścia podmiotowego pozwalają na wybrzmienie głosu dzieci (Alasuutari, 2014, s. 242–259), czyli usłyszenie ich indywidualnej perspektywy na świat czy codzienność szkolną – perspektywy, która często jest pomijana w dyskursie dorosłych. Badania te oddają dzieciom głos jako pełnoprawnym uczestnikom rzeczywistości społecznej, a jednocześnie grupie szczególnie wrażliwej. Na podstawie przeanalizowanych przez Pranee Liamputtong (2007, s. 2) definicji grup szczególnie wrażliwych można zaliczyć dzieci do tej kategorii ze względu na ich ograniczoną autonomię, zależność od dorosłych oraz zwiększoną podatność na krzywdę i wykluczenie.

Jednocześnie w perspektywie dyskursu podmiotowego dziecko ujmowane jest jako niezależna i autonomiczna jednostka, czynnie zaangażowana w wydarzenia mające znaczenie dla jej funkcjonowania w świecie. Postrzega się je jako współpartnera, współuczestnika i współobywatela życia społecznego, działającego na równych prawach z innymi jego członkami (Zwiernik, 2015, s. 84), jako aktywnego twórcę wiedzy, tożsamości i kultury. Ukazuje się je jako „bogate dziecko”, istotę pełną możliwości, ciekawości i potencjału rozwojowego. W konstrukcji „bogatego dziecka” nauka jest działaniem opartym na współpracy i komunikacji, w którym dzieci uczą się z dorosłymi, z innymi dziećmi, konstruują wiedzę oraz nadają znaczenia światu (Dahlberg i in., 2013, s. 106).

W badaniach, których celem jest poznanie indywidualnych doświadczeń uczestników oraz zrozumienie procesów edukacyjnych z ich perspektywy, najodpowiedniejsze mogą okazać się metody jakościowe. Pozwalają one w sposób naturalny uchwycić sposób myślenia i odczuwania świata przez najmłodszych respondentów, którzy często nie potrafią w pełni wyrazić swoich opinii w formie werbalnej. W pracy z dziećmi forma werbalna często jest niewystarczająca, dlatego uzupełniają ją bardziej „naturalne” dla dziecka środki wyrazu, np. rysunek, odgrywanie scenek, zabawa czy mapy myśli, które pozwalają uchwycić sposób myślenia i odczuwania świata przez dzieci w sytuacji, gdy sam język mówiony byłby dla nich zbyt trudnym narzędziem.

To właśnie „podejście jakościowe umożliwia poznanie i zrozumienie sposobów doświadczania rzeczywistości przez badanych” (Bunio-Mroczek, 2021, s. 16), a partycypacja badawcza dzieci staje się dziś ważnym elementem badań nad dzieciństwem, łącząc zaangażowanie nauki w poprawę ich sytuacji z jednoczesnym dążeniem do wiarygodniejszego poznania rzeczywistości dzieciństwa. Udział dzieci w badaniach sprzyja uzyskiwaniu rzetelniejszych danych i lepszemu projektowaniu działań i polityki wobec nich (Jarosz, 2017, s. 75). Badacze stosujący metody jakościowe zwracają uwagę na społeczny charakter konstruowania rzeczywistości, na bliskość relacji między badaczem a badanym zjawiskiem oraz na znaczenie kontekstu sytuacyjnego wpływającego na przebieg i rezultaty badań. Ich celem jest zrozumienie, w jaki sposób jednostki i grupy tworzą doświadczenia społeczne oraz nadają im znaczenie (Denzin i Lincoln 2009, s. 34). Wybór perspektywy badawczej zależy od założeń badacza dotyczących

natury analizowanego zjawiska. Badania jakościowe, oparte na paradygmacie interpretacyjnym, pozwalają uchwycić subiektywne perspektywy dzieci i oddać im głos w opisie własnego świata doświadczeń (Zwiernik, 2015, s. 100).

Inspiracją do wyboru tego tematu były moje własne doświadczenia badawcze związane z pracą z dziećmi oraz chęć pogłębienia refleksji nad tym procesem. Celem niniejszego tekstu uczyniłam scharakteryzowanie najważniejszych wyzwań doświadczanych w procesie prowadzenia badań z udziałem dzieci w młodszym wieku szkolnym w odniesieniu do ich codziennego funkcjonowania w środowisku edukacyjnym, podzielenie się refleksjami wynikającymi z własnej praktyki badawczej oraz wskazanie wynikających z tego wniosków natury etycznej i metodologicznej.

Aspekty metodologiczne i etyczne badań z udziałem dzieci – doświadczenia z czterech projektów badawczych

W tej części przedstawiłam etyczne i metodologiczne wyzwania badań z udziałem dzieci na podstawie własnych doświadczeń z realizacji czterech projektów badawczych. Choć projekty różniły się tematyką i metodologią, łączyło je dążenie do włączenia dzieci w proces badawczy. Poniższa tabela prezentuje informacje o projektach, stosowanych metodach, napotkanych dylematach etycznych, trudnościach i wyzwaniach. Uwzględniłam w niej zarówno badania, w których pełniłam funkcję kierownika, jak i te, w których byłam członkiem zespołu badawczego. W opisie projektów zespołowych odnoszę się wyłącznie do doświadczeń z wywiadów przeprowadzonych samodzielnie.

Tabela 1. Syntetyczna charakterystyka projektów badawczych

Projekt	Liczba dzieci/klasa	Metody	Dylematy etyczne	Trudności i wyzwania
1. Ocena opisowa w edukacji wczesnoszkolnej i jej oddziaływanie na poczucie podmiotowości ucznia.	52 (16 fokusów) Klasa 3	Wywiady grupowe + projekty ocen opisowych	Jak unikać sytuacji, w której rozmowa o ocenie prowadzi do poczucia wstydu, porównywania z innymi?	Ograniczona zdolność dzieci do werbalizacji doświadczeń.
2. Zmiany środowiska edukacyjnego w uczeniu się zdalnym – doświadczenie codzienności szkolnej przez dzieci z klas 1–3.	20 (4 fokusy) Klasy 1 + 3	Wywiady grupowe + techniki projekcyjne	Czy właściwe jest angażowanie dzieci w badania naukowe tuż po tak trudnym doświadczeniu, jakim była pandemia COVID-19?	Ograniczenia organizacyjne i formalne w szkołach.

Projekt	Liczba dzieci/klasa	Metody	Dylematy etyczne	Trudności i wyzwania
3. Doświadczenie wypalenia szkolnego wśród uczniów edukacji wczesnoszkolnej.	7 wywiadów indywidualnych Klasa 3	Wywiady indywidualne + gra dydaktyczna	W przypadku ujawnienia przez dziecko objawów wypalenia szkolnego stanęłam przed dylematem: Jak zachować poufność, ale nie zignorować potrzeby pomocy dzieciom?	Wrażliwość tematu – wypalenie wiąże się z negatywnymi emocjami.
4. Współkonstruowanie kultury uczenia się w procesie oceniania w edukacji wczesnoszkolnej. Studium przypadku wybranych szkół.	30 (6 fokusów) Klasa 3	Wywiady grupowe + techniki projekcyjne	Zalecenia Komisji ds. Etyki Badań Naukowych: rezygnacja z pisemnej zgody dziecka.	Różnorodność źródeł danych (rozmowy, obserwacje, dokumenty) stanowi wyzwanie w analizie.

Źródło: opracowanie własne.

Mimo różnic kontekstowych i celów poszczególnych projektów łączy je wspólne podejście metodologiczne i etyczne. Wszystkie miały charakter jakościowy, ukierunkowany na zrozumienie doświadczeń, potrzeb i perspektyw dzieci, traktowanych jako aktywnych uczestników życia społecznego. Dzisiaj dzieci nie są przedmiotem badań, ale zyskują status badaczy swojej rzeczywistości – są badaczami (Ben-Arieh, 2005; Kellett, 2010; Dahl, 2014; Shier, 2015). W modelu edukacji podmiotowej jawią się jako istoty aktywne, kształtujące siebie w kontakcie z kulturą, konstruujące własną wiedzę i relacje ze światem (Bałachowicz, 2009, s. 200). Jednak sama obecność dzieci w badaniu zaprojektowanym przez dorosłego nie czyni ich badaczami. W podejściach partycypacyjnych dzieci traktuje się jako kompetentnych informatorów i współtwórców wiedzy o własnych doświadczeniach. Status badaczy uzyskują jednak dopiero wtedy, gdy realnie współdecydują o pytaniach, sposobie zbierania danych i interpretacji wyników. W moich badaniach dzieci nie były wyłącznie przedmiotem obserwacji, lecz współtwórcami wiedzy o własnej rzeczywistości, wybierały formy wyrażania myśli (np. rysunki, mapa myśli) i uczestniczyły w interpretacji zebranych danych, zyskując status aktywnych badaczy. Najważniejsze było dla mnie aktywne uczestnictwo dzieci i ich partycypacja, którą rozumiem jako branie udziału – aktywne współdziałanie z dorosłym badaczem (Gallacher i Gallagher, 2008, s. 507). Badania partycypacyjne oparte są na założeniach *childhood studies*. Skupiają się na indywidualnym sposobie,

w jaki dziecko rozumie świat, uznając tę perspektywę za pełnoprawne źródło wiedzy o rzeczywistości społecznej. Dają dzieciom przestrzeń do wypowiedzania się na tematy dla nich istotne oraz podkreślają ich aktywny udział na wszystkich etapach procesu badawczego. Ich zadaniem jest opisanie wybranych elementów rzeczywistości społecznej, dziecięcego rozumienia świata (Zalewska-Królak, 2025, s. 107). W prowadzonych badaniach dostosowałam metody do wieku i możliwości poznawczych dzieci, co pozwoliło mi na zebranie wielowymiarowych danych i stworzenie warunków sprzyjających swobodnej ekspresji uczestników, a także na interpretację ich wypowiedzi z poszanowaniem kontekstu, w jakim funkcjonują. Takie podejście pozwalało uchwycić autentyczność dziecięcych perspektyw i uniknąć narzucania zewnętrznych kategorii interpretacyjnych. Badania realizowałam w środowisku szkolnym, a ich celem było wsłuchanie się w dziecięcy głos i uczynienie go widocznym w przestrzeni naukowej i praktycznej, czyniąc dzieci współtwórcami wiedzy.

W tym miejscu chciałabym zwrócić szczególną uwagę na projekt „Współkonstruowanie kultury uczenia się w procesie oceniania w edukacji wczesnoszkolnej. Studium przypadku wybranych szkół”, ponieważ stanowił on jedno z większych działań badawczych, które zrealizowałam przy wsparciu NCN. Wpisywał się on w kategorię wyzwań etycznych i organizacyjnych. Komisja ds. Etyki zaleciła mi rezygnację z pisemnej zgody dzieci z klas trzecich na rzecz zgody ustnej, choć od jakiegoś czasu zgoda stanowi standard w badaniach z małymi dziećmi, a jej praktyczne zastosowanie pozostaje niejednoznaczne (Ward i in., 2025). W literaturze zagranicznej podkreśla się jednak znaczenie autonomii dziecka i jego symbolicznego udziału w procesie wyrażania zgody, nawet w formie podpisu będącego rysunkiem, inicjałem czy symbolem (Sargeant i Harcourt, 2012, s. 75–76). To dziecko powinno wybrać, co chce napisać na takim oświadczeniu. Takie praktyki wzmacniają jego poczucie sprawczości i sprawiają, że dziecko czuje się aktywnym współuczestnikiem, a nie jedynie biernym uczestnikiem badania.

Podobne kwestie podkreśla Lisek-Michalska (2012, s. 42), wskazując, że wszystkie dzieci zakwalifikowane do badania powinny otrzymać pisemne, zrozumiałe dla nich informacje, wraz z numerem telefonu do badacza na wypadek dodatkowych pytań, co umożliwia świadome podjęcie decyzji o udziale w projekcie. W tym kontekście Alison Clark (2005) zaproponowała podejście mozaikowe, stanowiące solidną podstawę do wsłuchiwanie się w głosy małych dzieci analizujących złożoność swojego codziennego życia, której nie da się łatwo uchwycić standardowymi metodami pomiaru. Podejście mozaikowe jest ważnym narzędziem w badaniach z dziećmi, umożliwia wieloperspektywiczne uchwycenie ich doświadczeń poprzez triangulację danych pochodzących z różnych źródeł, takich jak obserwacje, rozmowy i wytwory dzieci. Strategia ta podkreśla głos dziecka, pozwalając na wsłuchanie się w złożoność jego codziennego życia bez narzucania dorosłych interpretacji (Zwiernik, 2012).

Refleksje nad badaniami z udziałem dzieci

W badaniach z udziałem dzieci najważniejsze jest **budowanie relacji opartej na zaufaniu, szacunku i poczuciu bezpieczeństwa**. To właśnie relacja badacza z dzieckiem staje się fundamentem rzetelnego, etycznego i wartościowego procesu badawczego, w którym dziecko czuje się ważne, wysłuchane i traktowane podmiotowo. Przed każdym badaniem planowałam spotkania zapoznawcze z dziećmi. Za zgodą wychowawczyń uczestniczyłam w zajęciach klas i korzystałam z aktywności integracyjnych, co pozwalało mi lepiej poznać dzieci i nawiązać z nimi kontakt. Dzięki temu podczas wywiadów dzieci reagowały na mnie pozytywnie, chętnie opuszczały klasę i udawały się do przygotowanej przestrzeni badawczej, wykazując zainteresowanie i otwartość wobec proponowanej formy rozmowy. Mówiły: *o, znowu do nas przyszedłeś, super, co dziś będziemy robić? Będzie jakieś fajne zadanie?*

Kolejnym ważnym aspektem była **adaptacja języka i metod do wieku uczestników**. Język niedostosowany do możliwości dzieci może prowadzić nie tylko do niezrozumienia treści pytania, ale również do udzielania wymyślonych odpowiedzi czy nawet poczucia zagubienia lub frustracji. Dlatego uważam, że język badacza powinien być dostosowany do indywidualnych możliwości każdego dziecka. Podczas badań zawsze staram się zachowywać elastyczność badawczą, pamiętając o tym, że dzieci to nie dorośli. Wolę pozyskiwać mniej danych w sposób etyczny i przyjazny dzieciom, czasami modyfikując pierwotny plan badań. Stosuję rotację metod, elementy ruchu, przerwy oraz w miarę możliwości daję dzieciom wpływ na kolejność i formę zadań.

Na bieżąco weryfikuję narzędzia badawcze. Stosuję krótkie, zrozumiałe pytania i daję dzieciom czas na zastanowienie się, wiedząc, że przestrzeń do refleksji sprzyja jakości ich odpowiedzi, jest zatem drogą do sukcesu podczas badań.

Warto zaznaczyć, że **w każdym z realizowanych przeze mnie badań konieczne było odejście od wcześniej przyjętego planu**. Trudności organizacyjne w szkołach, takie jak: brak dostępnej przestrzeni do przeprowadzenia wywiadu (mimo wcześniejszego zapewnienia o dostępności tego miejsca), niespodziewane wydarzenia w harmonogramie dnia (np. wycieczki, projekty, obecność gości z zewnątrz, zmiana planu, itp.) wymagały ode mnie szybkiego reagowania i dostosowywania działań do zmieniających się warunków. Dodatkowo zmienność nastrojów dzieci oraz ich emocjonalne reakcje sprawiały, że musiałam wykazywać się elastycznością, uważnością i gotowością do modyfikowania zarówno przebiegu, jak i formy badania, tak aby zachować jego etyczny i komfortowy dla uczestnika charakter. Gdy słyszałam: *już mi się nie chce, zrobmy coś innego; nudzi mi się, zrobmy przerwę*, rozpoznawałam sygnał do wprowadzenia modyfikacji w przebiegu badania, zapewniając tym samym komfort uczestnikom i etyczny charakter procesu. Moim zdaniem każdy badacz powinien zadbać o alternatywne

scenariusze badania, być gotowy na jego przerwanie, skrócenie, podział na kilka spotkań czy nawet na jego odwołanie z przyczyn od niego niezależnych.

Ostatnią praktyczną kwestią są **wyzwania organizacyjne i logistyczne**. Realizacja badań z udziałem dzieci wymaga uzgadniania wielu kwestii z rodzicami i nauczycielami. Każda szkoła jest inna, ma inne procedury, a dostępność dzieci jest często ograniczona. Współpraca z dyrektorami i nauczycielami zawsze ma dla mnie priorytetowe znaczenie, na początku ustalamy wspólnie sposób działania i uzyskuję wsparcie organizacyjne. Za pomocą Librusa nauczycielki przekazują rodzicom przygotowaną przeze mnie informację na temat badania. Następnie zapraszają rodziców na spotkanie ze mną, podczas którego odpowiadam na ich pytania. Po takim spotkaniu rodzice, którzy są zdecydowani na udział dziecka w badaniu, podpisują odpowiednią zgodę, a ci, którzy potrzebują więcej czasu na podjęcie decyzji, mogą przekazać podpisaną zgodę nauczycielce w późniejszym terminie. Warto pamiętać, że uzyskiwanie zgód od rodziców jest procesem czasochłonnym, dlatego istotne jest przekazanie im dokumentów z odpowiednim wyprzedzeniem. Z perspektywy prawnej w Polsce ważne jest **uzyskanie zgody od opiekuna prawnego dziecka i świadomej zgody od dziecka** (*informed consent*). Uzyskanie świadomej zgody od dziecka jest dużym wyzwaniem, gdyż wymaga od badacza stałego upewniania się, czy dziecko w pełni rozumie, na czym polega udział w badaniu oraz jakie mogą być jego konsekwencje (Balen i in., 2006, s. 29–48).

Dzieci w wieku wczesnoszkolnym mogą mieć trudność ze zrozumieniem istoty badań i ich potencjalnych konsekwencji, a jednocześnie mogą czuć presję wynikającą z autorytetu nauczyciela czy badacza, co może wpływać na podjęcie przez nich decyzji o udziale w badaniu. Jako badaczka zawsze zwracam uwagę na wszelkie formy zawahania i niepewności ze strony dzieci i jeśli takie widzę, świadomie rezygnuję z udziału dziecka w badaniu, respektując jego prawo do odmowy. W badaniach z udziałem dzieci podkreśla się konieczność traktowania zgody jako dynamicznego procesu, a nie obowiązku poprzedzającego udział w badaniu (Zalewska-Królak, 2025, s. 71). Według Lucy Bray (2007, s. 451) mimo że liczne artykuły naukowe i regulacje podkreślają znaczenie świadomej zgody dzieci, dostępne są nieliczne prace ułatwiające praktyczne wdrożenie tego procesu. Z mojego doświadczenia wynika, że dzieci często czują się zobowiązane do udziału w badaniu i starają się wypaść dobrze, nawet jeśli nie do końca rozumieją jego cel. Dlatego ważne jest, aby zapewnić im jasne wyjaśnienie celu badań oraz klarowny wybór, czy chcą w nich uczestniczyć, oparty na pełnej wiedzy i zrozumieniu tego, co udział w badaniu obejmuje (Cohen i Emanuel, 1998).

Wskazówki dla badacza w projektach z udziałem dzieci

W świetle moich doświadczeń badawczych zidentyfikowałam kluczowe wytyczne, które dotyczą projektów z udziałem dzieci.

Tabela 2. Wskazówki dotyczące projektów badawczych z udziałem dzieci

Etap badania	Rola badacza	Cel
Przed badaniem	- Nawiązanie bezpośredniego kontaktu z rodzicami/opiekunami dziecka. Uzyskanie od nich zgód na udział dziecka w badaniu. - Spotkania integracyjne z dziećmi, uzyskanie od nich świadomej i pisemnej zgody na udział w badaniu.	Zapewnienie świadomego i dobrowolnego udziału dziecka w badaniu.
Wprowadzenie dziecka w procedurę badania	- Dokładne i zrozumiałe wyjaśnienie dzieciom celu i przebiegu badania. - Zapewnienie dzieci o zachowaniu pełnej poufności i prywatności podczas badania. - Badania rozpoczynam od gry integracyjnej, która pomaga nam się poznać i w naturalny sposób skraca dystans między nami. - Czytam dzieciom dwa krótkie fragmenty z książki dla dzieci M. Radkowskiej-Walkowicz i M. Reimann, <i>Dzieci i zdrowie. Wstęp do childhood studies</i> („Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi” i „Badania grupowe z udziałem dzieci. Aspekty etyczne i praktyczne”). Następnie następuje wspólna dyskusja o przeczytanych fragmentach książki.	- Zbudowanie zaufania między mną a dziećmi. - Zapewnienie dzieci, że mają prawo odmówić odpowiedzi i wycofać się z badania w każdej chwili bez ponoszenia konsekwencji.

Etap badania	Rola badacza	Cel
W trakcie badania	• Obserwacja reakcji dzieci, zapewnienie im komfortu i bezpieczeństwa. • Traktowanie dzieci jako pełnoprawnych uczestników badań. • Zapewnienie, że mają prawo odmówić odpowiedzi i wycofać się z badania w każdej chwili bez ponoszenia konsekwencji. • Używanie przeze mnie prostego języka i wybór metod odpowiednich do wieku i możliwości uczestników badań. • Moja refleksyjność, czyli krytyczne spojrzenie na własne działania i wpływ na dzieci. • Ujęcie przeze mnie kontekstu społeczno-kulturowego, w którym funkcjonuje dziecko. • Dokładne dokumentowanie obserwacji z procesu badawczego (w notesie zapisuję wszystko, co wydaje mi się ważne dla procesu badawczego).	Zapobieganie stresowi, stworzenie bezpiecznej atmosfery podczas badania (zawsze staram się, aby sala do badania była im znana i przyjazna oraz informuję, że ich wypowiedzi nie będą udostępniane w sposób, który pozwoli na ich identyfikację; opowiadam, że podczas publikacji wyników badań zmienię nazwę szkoły i ich imiona, tak aby nikt ich nie rozpoznał).
Po badaniu	• Podziękowanie dzieciom za udział w badaniu – wręczenie dyplomu uczestnika.	• Zamknięcie procesu badawczego.

Źródło: opracowanie własne.

Przestrzeganie wskazówek może ułatwić badaczowi sprawne przeprowadzenie badania, zapewnienie jego rzetelności oraz utrzymanie wysokich standardów etycznych. Dzięki nim badanie przebiega w sposób uporządkowany, a uzyskane wyniki mogą zostać uznane za metodologicznie dobrze ugruntowane.

Wnioski

Prowadzenie badań z udziałem dzieci stanowi dla mnie wyjątkowy obszar doświadczeń badawczych, wymagający nie tylko metodologicznej elastyczności, lecz także wrażliwości i refleksji nad własną rolą badaczki. Dziś dzieci są aktywnymi uczestnikami rzeczywistości społecznej, z prawem do dzielenia się własną perspektywą i doświadczeniem oraz współtworzenia wiedzy o świecie, którego są nieodłączną częścią. W polskim

środowisku naukowym takie praktyki pozostają rzadkością, choć rosnące zainteresowanie tematem widać m.in. w publikacjach czasopisma *Problemy Wczesnej Edukacji*. Z drugiej strony badania Nowickiej (2010) pokazują, jak szkolne praktyki nauczycielek naznaczone są dyrektywnością i brakiem zaufania do kompetencji uczniów poprzez drobiazgowe instruowanie, ciągłe dyscyplinowanie czy ograniczanie samodzielności, umacniają zależność dzieci od dorosłych, czyniąc podporządkowanie kluczowym doświadczeniem szkolnym (s. 388). Podsumowując, te kontrasty podkreślają potrzeby etycznych praktyk badawczych, promujących autentyczną perspektywę dziecka i metodologiczną elastyczność, by przeciwdziałać dominującym schematom socjalizacji.

Lisek-Michalska (2012, s. 46) zauważa, że w Polsce brakuje badań z „normalnymi” dziećmi i nastolatkami, poza marketingowymi, co nie tylko ogranicza zrozumienie ich codziennych doświadczeń i perspektyw, ale także wzmacnia nadopiekuńczą postawę rodziców, skłaniającą ich do częstej odmowy zgody na udział dzieci w projektach badawczych. Uważam za szczególnie ważne rozwijanie refleksyjnych i etycznych praktyk badawczych, które uwzględniają dziecięcą perspektywę i ich prawo do głosu.

W pedagogice wczesnoszkolnej słuchanie dzieci w procesie odkrywania świata ma charakter prawdziwego spotkania, w której dorosły i dziecko współtworzą znaczenia i dzielą doświadczenia poznania. W centrum tej perspektywy znajduje się dziecięca ciekawość świata, doświadczenie sprawczości i tworzenia znaczeń, a także relacyjność, która podtrzymuje emocjonalny dobrostan człowieka (Zbróg, 2024, s. 243). Badania z udziałem dzieci wymagają od osoby je prowadzącej uważnego podążania za dzieckiem, dostosowywania się do jego potrzeb, możliwości oraz tempa, w jakim jest gotowe uczestniczyć w sytuacji badawczej. Nieplanowane zdarzenia pojawiające się w trakcie badań powinny być traktowane przez badacza jako cenne źródło wiedzy praktycznej, pozwalające pogłębić rozumienie badanego zjawiska, skuteczności metod oraz jakości relacji badacz–dziecko, a także wspierać doskonalenie warsztatu badawczego i planowanie kolejnych działań badawczych. Takie podejście sprzyja bardziej refleksyjnemu i elastycznemu prowadzeniu badań, uwzględniającemu złożoność dziecięcego świata i dynamikę relacji badacz–dziecko.

Bibliografia

- Alasuutari, M. (2014). Voicing the child? A case study in Finnish early childhood education. *Childhood*, 21(2), 242–259. <https://doi.org/10.1177/0907568213490205>
- Balen, R., Blyth, E., Calabretto, H., Fraser, C., Horrocks, C. i Manby, M. (2006). Involving children in health and social research: ‘Human becomings’ or ‘active beings’? *Childhood*, 13(1), 29–48. <https://doi.org/10.1177/0907568206059962>
- Balachowicz, J. (2009). *Style działań edukacyjnych nauczycieli. Między uprzedmiotowieniem a podmiotowością*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.

- Ben-Arieh, A. (2005). Where are the children? Children's role in measuring and monitoring their well-being. *Social Indicators Research*, 74(3), 573–595. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-4645-6>
- Bray, L. (2007). Developing an activity to aid informed assent when interviewing children and young people. *Journal of Research in Nursing*, 12(5), 451. <https://doi.org/10.1177/1744987107078876>
- Bunio-Mroczek, P. (2021). Badania skoncentrowane na dzieciach, badania z udziałem dzieci, dzieci jako badacze. Etyczne i metodologiczne aspekty badań prowadzonych w nurcie nowej socjologii dzieci i dzieciństwa. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 17(4), 6–26. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.4.01>
- Clark, A. (2005). Talking and listening to children. W: M. Dudek (red.), *Children's spaces*, (s. 1–13). Architectural Press.
- Cohen, J. i Emanuel, J. (1998). *Positive participation: Consulting and involving young people in health related work*. Health Education Authority.
- Crane, S. i Broome, M.E. (2017). Understanding ethical issues of research participation from the perspective of participating children and adolescents: A systematic review. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 14(2), 91–99. <https://doi.org/10.1111/wvn.12209>
- Dahl, T.I. (2014). Children as researchers: We have a lot to learn. W: G.B. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman i N.K. Worley (red.), *The SAGE handbook of child research* (s. 593–618). SAGE Publication. https://www.researchgate.net/publication/366580206_Children_as_Researchers_We_Have_a_Lot_to_Learn
- Dahlberg, G., Moss, P. i Pence, A. (2013). *Poza dyskursem jakości w instytucjach wczesnej edukacji i opieki*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Denzin, N.K. i Lincoln, Y.S. (2009). Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych (K. Podemski, tłum.). W: N.K. Denzin i Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych* (t. 1, s. 19–62). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Evang, A. i Øverlien, C. (2015). “If you look, you have to leave”: Young children regulating research interviews about experiences of domestic violence. *Journal of Early Childhood Research*, 13(2), 113–125. <https://doi.org/10.1177/1476718X14538595>
- Gallacher, L.A. i Gallagher, M. (2008). Methodological immaturity in childhood research?: Thinking through ‘participatory methods’. *Childhood*, 15(4), 499–516. <https://doi.org/10.1177/0907568208091672>
- Gierczyk, M. i Dobosz, D. (2024). Etyka badań partycypacyjnych z udziałem dzieci – wybrane wyzwania i rozwiązania. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 123–147. <https://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/944>
- Graham, A., Powell, M.A., Taylor, N., Anderson, D. i Fitzgerald, R. (2013). *Ethical research involving children*. UNICEF. <https://www.unicef.org/innocenti/media/9181/file/Ethical-Research-Involving-Children-compendium-2013-EN.pdf>
- Hammersley, M. (2017). Childhood studies: A sustainable paradigm? *Childhood*, 24(1), 113–127. <https://doi.org/10.1177/0907568216631399>
- Jarosz, E. (2017). Dziecko i dzieciństwo – pejzaż współczesny. Rzecz o badaniach nad dziećmi. *Pedagogika Społeczna*, 2, 57–81.

- Kellett, M. (2010). *Rethinking children and research: Attitudes in contemporary society*. Bloomsbury Publishing.
- Liamputtong, P. (2007). *Researching the vulnerable: A guide to sensitive research methods*. SAGE Publications. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781847878373_A24197474/preview-9781847878373_A24197474.pdf
- Lisek-Michalska, J. (2012). Etyczne aspekty badań fokusowych z udziałem dzieci i młodzieży. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, 42, 33–61. <https://doi.org/10.18778/0208-600X.42.03>
- Marchão, A. i Henriques, H. (2018). Investigação com crianças: Reflexão sobre a escuta das vozes das crianças através de processos de entrevista [Research with children: Reflection on the listening of children's voices through interviewing processes]. *Aula*, 24, 135–144. <https://doi.org/10.14201/aula201824135144>
- Mayall, B. (2013). *A history of the sociology of childhood*. UCL Institute of Education Press.
- Nowicka, M. (2010). *Socjalizacja na lekcjach w klasach początkowych. Praktyki, przestrzenie, konceptualizacje*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Øverlien, C. i Holt, S. (2021). Qualitative interviews with children and adolescents who have experienced domestic violence and abuse. W: J. Devaney, C. Bradbury-Jones, R.J. Macy, C. Øverlien i S. Holt (red.), *The Routledge international handbook of domestic violence and abuse* (s. 657–670). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429331053>
- Sargeant, J. i Harcourt, D. (2012). *Doing ethical research with children*. McGraw-Hill Education.
- Shier, H. (2015). Children as researchers in Nicaragua: Children's consultancy to transformative research. *Global Studies of Childhood*, 5(2), 206–219. <https://doi.org/10.1177/2043610615587798>
- Smolińska-Theiss, B. (2010). Rozwój badań nad dzieciństwem – przełomy i przejścia. *Chowanna*, 34(1), 13–26.
- Ward, S.N., Mead Jasperse, S.C., Nguyen, V., Attia, S., Virues-Ortega, J. i Kelly, M.P. (2025). A systematic review of reported assent methodology in early childhood research. *Early Education and Development*, 36(8), 1996–2015. <https://doi.org/10.1080/10409289.2025.2521896>
- Woollett, N., Christofides, N., Franchino-Olsen, H., Silima, M., Fouche, A. i Meinck, F. (2024). “Children are like vuvuzelas always ready to blow”: Exploring how to engage young children in violence research. *Journal of Interpersonal Violence*, 39(15–16), 3325–3351. <https://doi.org/10.1177/08862605241230088>
- Zalewska-Królak, K. (2025). *Metodologia badań otwarta na dzieci*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zbróg, Z. (2024). Praktyki wykluczenia rówieśniczego w grupie pięcioletnich dziewczynek – analiza dyfrakcyjna. *Polska Myśl Pedagogiczna*, 10, 241–255. <https://doi.org/10.4467/24504564PMP.24.013.19967>
- Zwiernik, J. (2012). Podejście mozaikowe w badaniu doświadczania przez dzieci życia codziennego w instytucjach wczesnej opieki i edukacji. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 15(2), 159–176.
- Zwiernik, J. (2015). Podejścia badawcze w poznawaniu wiedzy dziecka. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 18(1), 81–103.